

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Nøkkelroman

(_sjanger, _skjønnlitteratur) Fra fransk “roman à clef”, også brukt som term i engelskspråklig litteratur. “Nøkkelen” innebærer en avgrensning i måten romanen skal/kan leses på (Demougin 1985 s. 1396).

En nøkkelroman er basert på sanne hendelser slik at leseren kan “avsløre” det sanne som skjuler seg i det oppdiktede. Leseren kan f.eks. skjønne hvilke reelle personer som skjuler seg bak romanpersonene med deres oppdiktede navn. Romanen har altså “levende modeller”. Sjangeren kalles nøkkelroman fordi de leserne som kjenner de virkelige hendelsene, har nøkkelen til å skjønne det sanne i det oppdiktede.

Romanpersonene er “actual living people disguised as fictive personae” (Turco 1999 s. 66). Slike romaner kan appellere sterkt til “kikkeren” i oss. Personene kan være så lett “forkledd” at det er åpenbart at vi skal gjenkjenne dem, eller at vi indirekte oppfordres til å lete etter hvem som har stått modell for romanpersonene. Sjangeren lover “lufting av intime hemmeligheter” (Günter 2008 s. 322).

“Many romans à clef are indeed hardly disguised; in a satirical writing or a scandalous revelation it would be counter-productive for such transfers not to be perceived. *Les Amours de Zéokinizul* (1746), attributed to Claude Crébillon, is an obvious take-off by anagram on Louis XV (Louis Quinze), especially since Crébillon’s own name on the title page is scrambled as Krinebol. When Liza Haywood publishes *The Fortunate Foundlings: being the genuine history of Colonel M—rs, and his sister, Madam du P—y, the issue of the Hon. Ch—es M—rs, son of the late Duke of R—l—d* (London, 1744), the key is furnished by the title itself for any reader able to fill in a few blanks; in the text, the characters have other names, the Duke of Rutland for example being called Dorilaus.” (Herman, Jahn og Ryan 2005 s. 505-506)

Noen nøkkelromaner har få kunstneriske kvaliteter, og krever at de leses som nøkkelromaner for å være av interesse, mens andre nøkkelromaner kan leses med stort utbytte også om en ikke kjenner til de faktiske personene tekstene henspiller på.

Noen verk har minst én person som er tydelig modellert etter et levende menneske. Det gjelder f.eks. Amalie Skrams *Professor Hieronimus* (1895), der overlege Knud

Pontoppidan var modellen for Hieronimus i romanen. Else Kant i romanen minner i mye om Amalie Skram selv. Skrams *Paa Sct. Jørgen* (også 1895) er en nøkkelroman. Hovedpersonen er en kvinne innlagt på sinnssykehus. Karakterdrap forekommer i disse og noen andre nøkkelromaner, dvs. at gjenkjennbare personer “avsløres” som svært maktsyke, egoistiske, forfengelige, late eller med andre dårlige egenskaper bak fasaden. Den franske 1800-tallsforfatteren Gustave Flaubert hadde en elskerinne som het Louise Colet. I 1859 publiserte hun *Han* (*Lui* på fransk), en nøkkelroman som gir et lite smigrende portrett av Flaubert (Brombert 1981 s. 185).

Briten Samuel Butler ville ikke at hans roman *The Way of All Flesh* (1903) skulle bli publisert i hans levetid. Den sterkt selvbiografiske romanen var en nøkkelroman der både hans egne foreldre og andre reelle personer var lette å kjenne igjen. Romanen var et voldsomt angrep på det viktorianske samfunnets idealer, og ble utgitt posthumt. Andre forfattere har benektet at de har skrevet nøkkelromaner, til tross for at mange lesere har oppfattet deres verk som nettopp dette. Å lese en roman som en nøkkelroman kan være en tolkningspraksis.

Et eksempel på at en leser tolker teksten som en nøkkelroman, gjelder Émile Zolas roman *Verket* (1886). Zolas barndomsvenn, maleren Paul Cézanne oppfattet romanpersonen Claude Lantier som et portrett av seg selv, og brøt med Zola på grunn av dette. Lantier i romanen er så besatt av det perfekte at han ikke klarer å fullføre noe (Serullaz 1961 s. 96, Émile-Zola 1979 s. 24). I Paris gikk det allerede da *Verket* begynte å bli publisert som føljetong i desember 1885, rykter om at det var en nøkkelroman (Elgar 1995 s. 69). Lantier ble “igjenkjent” som forskjellige malere, ikke bare som Cézanne. Maleren Claude Monet skrev til Zola: “Du har passet nøye på, med vilje, at ikke en eneste av dine romanpersoner ligner på en av oss [impresjonister], men, til tross for dette, er jeg redd for at i pressen og blant publikum kommer våre fiender til å si navnet Manet eller, i det minste, å gjøre vår krets til mislykkete kunstnere, noe som ikke var din mening, vil jeg tro.” (sitert fra Elgar 1995 s. 69)

“Det hele starter 27. mai 1927 i Cirkus Verdensteater i Oslo, da grosserer Karl Meyer – assistert på første rad av Karl Norbeck, “Norges sterkeste mann”, kledd i leopardskinn – åpnet et møte for å starte Den nasjonale legion. Etter at forstyrrende kommunister var blitt regelrett kastet ut, rakk han ned på Stortinget, parlamentarismen, demokratiet og kommunismen – før han tok til orde for statskupp og innsettelse av en diktatorisk regjering som kunne få slutt på vanstyret. Og han fikk gjennomslag. Tusenvis av mennesker var møtt fram, og hundrevis tegnet medlemskap (protokollen med nye medlemmer klarte for øvrig forfatteren Erling Winsnes å rote bort i løpet av kvelden).” (<http://www.arrvev.no/bok/fascisme-pa-norsk>; lesedato 04.03.15) Erling Winsnes’ *Sagadagen gryr* (1934) er en nøkkelroman fra hans tid i Den nasjonale legion.

Den tyske 1600-tallsforfatteren Daniel Casper von Lohensteins *Arminius* (utgitt posthumt 1689-90) blir regnet som en nøkkelroman. Etter forfatterens død er det ofte vanskelig å vite om romanen var intendert slik.

Marcel Proust avviste at *På sporet av den tapte tid* er en nøkkelroman (Raimond og Fraisse 1989 s. 97). Det samme gjorde Agnar Mykle med *Sangen om den røde rubin*.

Nøkkelroman-begrepet har i noen tilfeller vært brukt i undertitler. Den tyske forfatteren Salomo Friedlaender (med psevdonymet Mynona) ga ut *Grå magi: En nøkkelroman fra Berlin* i 1922 (originaltittel *Graue Magie: Berliner Nachschlüsselroman*). En av personene som opptrer i lett forkledning i romanen, er den tyske bestselgerfilosofen Oswald Spengler.

Den østerrikske forfatteren Arnolt Bronnen ga i 1935 ut nøkkelromanen *Kamp i eteren eller de usynlige*. Den handler om maktkamp i kringkastingshuset i Berlin, og boka førte til at forfatteren falt i unåde hos den tyske propagandaministeren Joseph Goebbels (<http://www.deutschlandradiokultur.de/kampf-im-aether-oder-die-unsichtbaren.964.de.html>; lesedato 15.12.16).

I 2007 ga Henrik H. Langeland ut romanen *Francis Meyers lidenskap*. Teksten åpner med følgende benektelse/disclaimer: “Dette er ingen såkalt nøkkelroman. Samtlige karakterer er med hensikt forsøkt fremstilt uten likhet med virkelige mennesker. Eventuelle fellestrekk er derfor enten tilfeldige eller resultat av den enkelte lezers forvillede forestillinger.” I et intervju sa Langeland om sin tidligere roman *Wonderboy*: “*Wonderboy* ble oppfattet som en nøkkelroman, selv om den overhodet ikke var det. Mottagelsen av boken ble i altfor stor grad preget av spekulasjonene omkring hvem som var hvem” (*Morgenbladet* 3.–9. august 2007 s. 35).

I andre tilfeller viser en forfatters manus at det dreier seg om en nøkkelroman. Thomas Mann brukte familiehistorie, med moren, søsteren, ei tante og en onkel som informanter, som grunnlag for sin roman *Buddenbrooks* (Bohnsack og Foltin 1999 s. 165). Men Mann benektet at *Buddenbrooks* er en nøkkelroman, og at han dermed skulle ha krenket noen reelle personer, men samtidig innrømmet han at han “liker bedre å finne enn å finne opp” (gjengitt fra Joch, Mix m.fl. 2009 s. 278).

Den tyske forfatteren Gerhart Hauptmann mente å gjenkjenne seg selv i personen Peeperkorn i Thomas Manns roman *Trolldomsfjellet* (1924; på norsk i 2002), og var lite begeistret for det (Grimm og Schärf 2008 s. 101). Mann hevdet at den “skamløsheten” som en forfatter viser gjennom å bruke sitt eget og andres liv i sin diktekunst, på ingen måte forringer forfatterens verdighet. Forfatteren har rett til å skape en “autentisitetseffekt” (Grimm og Schärf 2008 s. 102).

Noen personer mener å gjenkjenne seg selv i romaner som de tolker som (i større eller mindre grad) nøkkelromaner: Professor i historie og medier Hans Fredrik Dahl har skrevet dette om en roman av Dag Solstad: "Selv figurerer jeg i hans roman om *Arild Asnes*, der jeg er som formannskandidat fra Venstre spiller piano firehendig med kandidaten fra Høyre under posten *kunstnerisk* på et valgmøte i 1962. Et uforståelig og avskyelig klassesamarbeid, ifølge Asnes/Solstad. Episoden er siden alltid blitt hengende ved meg." (*A-magasinet* 1. august 2008 s. 9) Danske Knud Romers roman *Den som blunker er redd for døden* (på norsk i 2007) ble av folk i forfatterens hjemdistrikt oppfattet som en nøkkelroman: "Bare noen få personer er navngitt i teksten, men mange føler seg truffet eller uthengt." (*Morgenbladet* 19.–25. oktober 2007 s. 37). Den tyske forfatteren Christine Lehmann opplevde at en mannlig leser sa til henne at han måtte være forbildet for en person i en av hennes bøker. Leseren hadde samme yrke (statsadvokat) som personen i boka, kjørte samme type bil, kom fra den samme byen og bodde i samme bydel. Men Lehmann visste at hun ikke hadde brukt statsadvokaten som modell. (Lehmann 2008)

En roman med handling fra gammel tid kan gis økt aktualitet hvis den skrives eller leses som en nøkkelroman om personer i samtiden (da boka ble gitt ut). Noen gamle romaner har i ettertid blitt tolket som nøkkelromaner som kan si mye om personkonstellasjoner i deres samtid. Et eksempel på en slik tolkning er Alain Nidersts bok *Madeleine de Scudéry, Paul Pellisson og deres verden* (1976), som blant annet diskuterer den franske 1600-tallsforfatteren Madeleine de Scudérys romaner.

Virginia Woolfs roman *Orlando* (1928) handler om en person som lever gjennom ulike tidsepoker og skifter kjønn, og har blitt tolket som en nøkkelroman der Orlando er Woolfs nære venninne Vita Sackville-West (Madelénat 1984 s. 201). Orlando er et menneske som unnviker vanlige kategorier, inndeling i århundrer og sivilisasjoner, et menneske som overskrider naturen og historien (Madelénat 1984 s. 202). Sackville-West var forfatter og en lesbisk adelskvinne. *Orlando* "var en nøkkelroman, det var noe alle visste. Den var tilegnet Vita Sackville-West, og fotoer av Vita illustrerer boken. Virginia Woolf antydte et lesbisk motiv som hadde en pirrende sensasjonseffekt, men hun var så lett på labben at boken umulig kunne vekke offentlig forargelse." (Vindsetmo 1997 s. 122).

Noen allegoriske verk kan minne sterkt om nøkkelromaner. Det gjelder f.eks. den skotske forfatteren John Barclays bok *Argenis* (1621). Den franske forfatteren Madeleine de Scudéry skrev på 1600-tallet romaner som ble lest som nøkkelromaner. Til den engelske forfatteren Delarivier Manleys roman *The New Atalantis* (1709) ble det utgitt egne tekster som forklarte hvilke politikere med sine elskerinner som opptrådte forkledd i boka.

Tyskeren Klaus Manns roman *Mephisto: Roman om en karriere* (1936) ble skrevet mens forfatteren var i nederlandsk eksil, og senere i reviderte versjoner. I 1971 ble den forbudt i Vest-Tyskland. Boka skildrer karrieren til skuespilleren Hendrik

Höfgen under naziregimet. Selv om Höfgen er en fiktiv figur, oppfattet mange lesere romanen som en nøkkelroman om skuespilleren Gustaf Gründgens, en mann som hadde gjort stor karriere i Hitler-Tyskland (Plachta 2006 s. 205-206). Også etter krigen var Gründgens en betydningsfull skuespiller. Klaus Mann benektet at boka var en nøkkelroman, og forklarte at han ville belyse “de sosiologiske og åndelige forutsetningene som gjorde hans [dvs. Höfgens] suksess mulig. [...] Har jeg sunket så dypt at jeg skriver romaner om privatpersoner? At jeg er rystet, at jeg er full av sinne og smerte – er det så målløst, så “privat” at det angår individer som jeg bebreider for ett eller annet og som jeg hevner meg på i form av en nøkkelroman?” (sitert fra Plachta 2006 s. 206-207). Gründgens døde av en overdose sovetabletter i 1963, men hans adoptiv sønn arbeidet videre for å få romanen forbudt. Han mente *Mephisto* viste et fordreid bilde av farens liv og skjendet hans minne. Mange tyskere oppfattet Gründgens som en av de største tyske skuespillerne og teaterlederne noensinne. Han ble spesielt berømt for sin rolle som Mephistopheles i Goethes *Faust* – jamfør navnelikheten med Manns roman.

“The protagonist is Hendrik Hoefgen, an ambitious actor whose career gains an improbable boost when Hitler takes power. Hoefgen plays Mephistopheles in Goethe’s *Faust*, earning the notice of “The Air Force General,” a high-placed Nazi official (an Anonymous Ringer for Hermann Goering) who takes Hoefgen under his wing. Soon Hoefgen becomes the public face of Nazi *kultur*, culminating in the directorship of Germany’s National Theater. Too late, Hoefgen realizes the cost of his Deal with the Devil. [...] Notoriously, Hoefgen is a thinly veiled portrait of Mann’s brother-in-law, Gustaf Grundgens, who indeed became director of Germany’s National Theater under Goering’s patronage. All of the major characters are stand-ins for Mann’s family and associates, or else Nazi officials. Unsurprisingly, Grundgens and his family weren’t flattered by his portrayal, suing to prevent *Mephisto*’s publication in West Germany for decades.” (<http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Literature/Mephisto>; lesedato 11.04.16) Det var Gründgens’ adoptiv sønn som sørget for at boka til slutt ble forbudt (Neuhaus og Holzner 2007 s. 81-82).

Prosessen videre rundt Manns *Mephisto* tydeliggjorde konflikten mellom kunstnerisk frihet og beskyttelse av privatpersoners liv. I en ny utgave av romanen sørget forlaget for et forord der det stod: “Alle personer i denne boka framstiller typer, ikke portretter.” Likevel ble romanen forbudt i 1966, og etter flere anker ved en endelig beslutning i 1971. Retten mente romanen av de fleste lesere ble oppfattet som et portrett av Gründgens og derfor fungerte som “et smedeskrift i romanform” (Bundesgerichtshof, sitert fra Plachta 2006 s. 209). Den samme retten bestemte likevel at forbudet ikke nødvendigvis skulle være langvarig. Gründgens og hans etterkommeres behov for beskyttelse av sitt renommé og sitt privatliv ville bli mindre ettersom tiden gikk. Til tross for forbudet sirkulerte imidlertid piratkopier i Vest-Tyskland.

Andre eksempler:

Catulle Mendès: *Den jomfruelige kongen* (1881) – handler egentlig om den “gale” kong Ludwig 2. av Bayern og kretsen rundt han

Violet Trefusis: *Broderie Anglaise* (1935) – om lesbisk kjærlighet, der en av personene er basert på Vita Sackville-West (som også Virginia Woolf hadde et forhold til)

Jack Kerouac: *The Dharma Bums* (1957)

Jacqueline Susann: *Valley of the Dolls* (1966)

Carina Rydberg: *Djävulsformeln* (2000) – selvbiografisk roman ble blant annet gjenkjennbare svenske kjendiser

Vigdis Hjorth: *Om bare* (2001) – Hjorth har benektet at det er en nøkkelroman, men andre oppfatter boka som en nøkkelroman om kjærlighetsforholdet mellom Hjorth og litteraturprofessoren Arild Linneberg, med detaljer som tidligere hadde kommet fram i intervjuer med Hjorth og Linneberg

Henrik H. Langeland: *Wonderboy* (2003) – om personer i norsk finansvirksomhet

Knut Haavik: *Ulven og den røde hane* (2006) – en roman med gjenkjennelige personer fra norsk presse- og mediemiljø 20-30 år før romanen ble gitt ut

Helene Uri: *De beste blant oss* (2006)

Ari Behn: *Entusiasme og raseri* (2006) – både *VG* og *Dagbladet* viste bilder av alle personene som anmelderne mente at Behn hadde brukt som modeller

Morten Øen: *Ingenting, ingen, ingensteds, aldri* (2008) – en nøkkelroman om den norske kunstscenen

Den danske dikteren Klaus Rifbjerg skrev bl.a. romanen *Marts 1970* (1970). “At en roman handler om forfatteren er i dag mer regel enn unntak. Rifbjerg var en lekende pioner i dette landskapet. En dansk diskusjon om selvbiografier kommer ikke utenom nøkkelromanen “Marts 1970”, der det i innledningen slås fast: “Der bliver ingen hovedperson i romanen andre end mig selv”. [...] “Marts 1970” spinner noen elleville historier rundt en rekke virkelige personer, blant annet blir den daværende Kronprinsesse Margrethe gravid med Olof Palme. Det er et element av karneval og maskelek i flere av hans romaner.” (*Klassekampens* bokmagasin 18. april 2015 s. 6)

Den østerrikske forfatteren Thomas Bernhard ga ut romanen *Trehuggerne: En opphisselse* i 1984. Noen aviser og tidsskrifter i Østerrike og Tyskland (f.eks. *Der Spiegel*) publiserte en “Who is who”-oversikt over personene i denne romanen, for

å informere om hvem romanpersonene tilsvarte i virkeligheten (Neuhaus og Holzner 2007 s. 507-508). En tysk avis hadde som overskrift “Den torturen som heter Thomas Bernhard”. Bernhard selv tilbakeviste påstandene om hvem personen Auersberger i hans bok “egentlig” var (Neuhaus og Holzner 2007 s. 509). Men “denne personen” utenfor romanen (Gerhard Lampersberg) prøvde som en slags hevn å latterliggjøre Bernhard ved å skrive boka *Forstyrrelse* (1987; tysk tittel *Perturbation*), med et bokomslag som viser en istykkerskåret utgave av *Trehuggerne*. Ironisk nok huskes Lampersberg etter sin død primært på grunn av striden med Bernhard (Neuhaus og Holzner 2007 s. 511).

En kriminalroman som har preg av å være en nøkkelroman, er Jan Simonsens *Døden på Stortinget* (2007). Simonsen var i mange år stortingsrepresentant for Fremskrittspartiet. I boka opptrer det personer som minner sterkt om kjente stortingsrepresentanter og andre i det politiske miljøet (blant andre Anita Apeltun Sæle, Carl I. Hagen, Eli Hagen). Simonsen har også gitt ut “en homoerotisk nøkkelroman: *Guttene fra Yorkstrasse* (2005)” (*Morgenbladet* 16.–22. juli 2010 s. 33).

Dansken Claus Beck-Nielsens (pseudonym) *Jeg taler til jer – Helge Bille Nielsens mened & levninger: Roman* (2011) er en “Satirisk nøgleroman om personer og intriger i det københavnske forfatter- og kritikermiljø.” (<https://bibliotek.kk.dk/ting/object/870970-basis%3A28972873>; lesedato 20.09.16)

I et intervju fortalte Ingvar Ambjørnsen “at han utallige ganger er blitt kontaktet av personer som mener at en karakter i bøkene hans er basert på dem. - De er rasende fordi de ikke liker måten jeg har framstilt dem på. Men nesten uten unntak stemmer det jo ikke at disse personene faktisk har inspirert karakterene, sier han.” (*Dagbladet* 22. januar 2010 s. 42) Hanne Ørstavik fikk kritikk fra en venninne for å ha brukt henne som figur i romanen *Like sant som jeg er virkelig* (1999). Den tyske forfatteren Maxim Billers roman *Esra* (2003) ble forbudt i Tyskland etter oppfordring fra to privatpersoner som mente at de var portrettert i boka.

“Nøkkelromaner står i en mellomstilling mellom sladder og litteratur. [...] Å komme i romanen betyr like mye for enkelte som å komme i avisen eller å komme på tv-skjermen. På den måten blir det private løftet ut av den isolerte fortvilelsen og lagt frem for fellesskapet. Ikke sjelden tilbyr de portrettede seg å korrigere forfatterens versjon på bestemte punkter for å få det “riktig” – slik det egentlig var. Noen kan også under fullt navn luften sin fornærmelse over å ha blitt portrettert bare for å forsikre seg om at alle får vite hvem forelegget er. Så her er det mange hensyn å ta.” (Trond Berg Eriksen i *Morgenbladet* 19.–25. august 2011 s. 44)

“Den svenske forfatteren Fritiof Nilsson Piraten formulerte en gang den erfaringen de fleste romanforfattere før eller seinere gjør: “Man kan inte tala om en stoppnål utan att någon enögd jävel känner sig träffad”. Det er et tidløst pirrende spørsmål: Hvem er hvem i en roman? Forfattere bruker jo, i større eller mindre grad, sine

egne erfaringer når de skriver. Iblant er det mulig å ane hvor de har hentet inspirasjonen fra, iblant er det åpenbart – August Strindberg skal ha avsluttet en krangel med: “Vi ses i min nästa roman!” ” (*Klassekampens* bokmagasin 8. november 2014 s. 7)

Den avgåtte Senterparti-politikeren Åslaug Haga ga i 2009 ut nøkkelromanen *I de innerste sirkler*. Gudmund Hernes skrev om romanen: Den er “et portrett av den rødgrønne regjeringen med helter og skurker i ren strek. Skurken er statsministeren, sosialdemokraten Carl-Otto Hedenstad (Jens Stoltenberg): kjedelig, kynisk – han vil bare administrere landet. Helten er energiministeren fra Sp, Ane Smedby (Åslaug Haga): visjonær, drivende – hun vil gjøre vei i vellinga. Helt nummer to er samferdselsministeren fra KrF, Nora Giæver (også hun Åslaug Haga). To potente kvinner mot en famlende slappis gjør den til en feministisk roman. Hagas litterære grep, eller revestrek, er å beholde personene, men endre navnene – altså karaktermord som nøkkelroman.” (*Morgenbladet* 15.–21. januar 2010 s. 44)

Åslaug Haga “understreker at hun har skrevet en roman med konstruerte personer uten klare modeller i virkeligheten, men mener bildet av politikk på toppen er ganske realistisk. [...] Statsministeren beskrives om en viljeløs, forsiktig og kjedelig person som ikke brenner for noe, som lover minst mulig for å slippe løftebrudd og ikke stiller opp når det stormer. Men ifølge Åslaug Haga er det ikke Jens Stoltenberg hun skriver om. [...] Dagsavisens Arne Strand drar kjensel på seg selv som redaktøren Bjarne Klemetsen – som hovedpersonen sier hun kunne ha kaldkvelt – og på Haga, KrF-politiker Valgerd Svarstad Haugland og journalister i flere medier. Han storkoste seg da han bladde gjennom Åslaug Hagas roman i går. - Hun overdriver fantastisk, både om Jens Stoltenberg og om måten media jobber på. Noen avsnitt er hylende morsomme, sier Strand. Men han har litt problemer med sjangeren. [...] [avisredaktør Marie] Simonsen har fått det snasne navnet Cindy Sneiss [...] - At pressen får så hatten passer, er vel fortjent. [...] Jeg unner politikerne å ta igjen. Uansett hvor krass hun er mot pressen, er hun verre mot sine egne. Det er som vanlig av sine egne man skal ha det, sier Marie Simonsen.” (*Dagbladet* 14. november 2008 s. 13)

“Etter få siders lesning vet vi hvem som er forfatterens to alter ego. To ministere er oppsatt med hver sin andel av forfatterens egen faktiske erfaring og historie. Selvforherligelsen er så overtydelig at det er dønn flaut. Når de positive selvkarakteristikkene gjentas, og settes i kontrast til forfatterens karakteristikk av alle andre, må jeg klype meg vantro i armen. Det er antakelig det plumpeste og mest ukloke selvforsvar som har vært presentert i norsk offentlighet noen gang. Jeg gjorde følgende tankeeksperiment: Siden nesten alle som opptrer i persongalleriet er svært lett identifiserbare, hva ville skjedd hvis Haga hadde navngitt Lundteigen, Stoltenberg og alle andre? Ville Schibsted fortsatt tatt sjansen på å utgi boka? Ville Haga tatt sjansen på å gjennomføre karaktermordene sine? Prosjektet er gjennomført uredelig, slik jeg ser det, fordi vi alle leser den boka Haga ikke våget å skrive og Schibsted ikke hadde våget å utgi. [...] Angrepene skjer på en måte som i

enhver annen sammenheng i samfunnet vil være ansett som uakseptabelt og destruktivt. Kritikken går på person, ikke på sak. Forfatteren går rett på sentrale politiske aktørers integritet og motiver. Den kritiserte fratras alle muligheter til å forsvare seg. [...] Kritikkk skal framføres overfor den eller de den gjelder direkte, ikke i form av offentlig uthenging. Den som kritiserer skal peke på alternativer og forbedringsmuligheter. Den kritiserte skal ha mulig til gi tilsvar og bli hørt. Og kritikken skal være konkret, saksrettet og ikke på person. Brytes disse reglene, kalles det mobbing. [...] Hun blir sin egen verste fiende. Hun oppnår det motsatte av oppreisning og har i betydelig grad skadet sitt eget omdømme. Forlaget burde ha hatt moral nok til å legge bort kalkulatoren og gi noen velmente råd.” (Kristen Ulstein i *Dagbladet* 4. desember 2009 s. 58)

Andre sjangrer kan i likhet med nøkkelromanen bruke reelle personer som tydelige modeller. Britiske David Hare skrev skuespillet *Gethsemane* (2008) der Tony Blair og andre sentrale personer i New Labour opptrer i lett gjenkjennelig forkledding. Statsministeren i stykket heter imidlertid Alex, og Hare påpekte at stykket var “ren fiksjon”, ikke dokumentardrama.

“Se og Hør for kultureliten. Store Studio [i NRK] ser en klar tendens i bokhøsten [= 2002]: Forfattere som skriver romaner som appellerer til kikkeren i oss. De beskriver miljøer de selv er en del av, og med dårlig skjulte rollemodeller fra det virkelige liv. Gjett hvem de skriver om, og vinn en T-skjorte! Mykle gjorde det, men benektet det. Charles Bukowski, Torgrim Eggen og Vigdis Hjorth også. I høst gjør Mikael Godø, Grethe Nestor og Stephanie Dumont det. De leker gjettelek med leserne, ved å skrive romaner som faller inn under den gode gamle sjangeren nøkkelroman. Det er som regel forskrekkelig lett å fornærme forfattere. Det aller enkleste er å ymte frampå om at de skriver selvbiografisk. Hvis man i tillegg lufter begrepet nøkkelroman vil samtalen som oftest bli kort. En nøkkelroman er per definisjon en fortelling der noen av de sentrale skikkelsene er lett gjenkjennelige som offentlig kjente personer.” (http://www.nrk.no/programmer/tv_arkiv/store_studio/2140781.html; lesedato 21.01.11)

“Sjangeren har en lang historie, blant annet er det kjent at Agnar Mykle flittig brukte virkelige personer som modell for romanpersonene sine, både kjente skikkelser fra norsk samfunnsliv, og kvinner han hadde ligget med. Kai Skagen ga Hans Fredrik Dahl, den gang kulturredaktør i *Dagbladet*, så hatten passet i boka “Himmelen vet ingenting” fra 1988. Listen over eksempler er lang, men sjangerens status tilsvarende lav. Uansett hvor innlysende koblingen til virkeligheten er, forfatterne innrømmer det sjelden. For å illustrere hva vi mener har vi laget en liten nøkkelroman-quiz. Hvis du klarer å gjette hvem alle tre romanpersoner er, og mailer riktig svar til Store Studio, får du en T-skjorte fra redaksjonen.” (http://www.nrk.no/programmer/tv_arkiv/store_studio/2140781.html; lesedato 21.01.11)

Ingvar Ambjørnsen har skrevet om en av sine romaner på en måte som indikerer at den har trekk av nøkkelroman: “I *Hvite niggere* [1986] skildrer jeg en skolestyrer i

en liten norsk by. Byen ligner svært på min barndoms by Larvik. Den aktuelle skolestyreren har et navn som ligger tett opp til en som virket i nettopp den byen. På den skolen jeg selv ble tvunget til å tilbringe ni år av livet mitt. Overlatt til en pøbel som ham. En klassisk psykopat som skoleverket i Larvik ikke hadde mot eller vilje til å fjerne. I fri utfoldelse blant byens barn i flere tiår. Som forfatter hadde jeg en enestående mulighet til å gi ham den ørefiksen han hadde gjort seg så inderlig fortjent til. Jeg var den eneste som tok ham. Og det hjalp faktisk mange flere enn meg selv. Dette var en av de meget få gangene jeg har opplevd at litteraturen kan ha en helt konkret hensikt. Ikke fordi han lærte noe som helst av å bli uthengt på denne måten. Det er ikke slik psykopater er skrudd sammen. Men fordi jeg gjennom å gjøre dette ga en slags oppreising, en stemme, til det store antallet elever som han systematisk hadde plaget og trakassert gjennom sin såkalte lærergjerning. Om han ikke heller burde fått prøve sin sak i retten fremfor å bli rammet av meg? Jo. Definitivt. Men autoritetene lot ham holde på isteden. Som barn var jeg lammet. Jeg hadde ingen mulighet til å velge. Og da jeg la hodet på blokka ved å skrive det jeg gjorde i voksen alder, kunne vi meget vel ha endt opp i en rettssal. Jeg var klar. Og jeg hadde ikke tapt. Vitnene ringte meg natt og dag etter at romanen ble lagt ut til salgs. De var mange, av begge kjønn og i alle aldre.” (i <https://www.forlagsliv.no/ingvarambjornsen/2018/02/08/ingvar-ambjornsen-om-virkelighetslitteratur/>; lesedato 19.02.19) Men hovedpersonene Rita og Charly har Ambjørnsen sagt at er helt oppdiktete skikkelser.

Det finnes også nøkkelnoveller, f.eks. i Odd Klippenvågs *Sikadene* (2009). “I årets *Sikadene* skriver han om nordmenns møter med utlandet – med kjente, historiske personer som hovedperson i flertallet av dem. Men fulle navn får vi aldri, leseren må gjette seg frem til hvem det dreier seg om. “Novellene gir leseren mulighet til å teste sin egen viten om norske kulturpersonligheter og la seg more over lett gjenkjennelige fortredeligheter,” som forlaget skriver på nettsidene.” (*Morgenbladet* 2.–8. oktober 2009 s. 30) I Maia Kjeldset Siverts’ kortprosasamling *Det ble en rotte!* (2017) finnes teksten “Den neste Vigdis Hjorth” (s. 113-115), som er “en slags komprimert nøkkelroman fra bokdebutantens verden” (*Dagbladet* 6. mai 2017 s. 58).

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>